

IIIТ Кыскача китептердин сериясы түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө окурмандарга жалпы түшүнүк берүү үчүн институттун негизги публикациялары кыскача формада жазылган.

Көмөкчү репродуктивдик медицинанын этикасы биоэтиканын батыштык жана исламдык үлгүлөрүн салыштырып жана каршы коюп көрөт, бул генетика дүйнөсүнүн, азыркы медицина жана медициналык этиканын анча түшүнүксүз, бирок абдан маанилүү аймагы, ал акыркы он жылдыктарда изилдөөнүн ири жаатына айланды. Медицинадагы өнүгүштөн улам акырындап жашоо деген эмне экендиги жөнүндө биздин түшүнүгүбүз акырындап калыптанып келе жатат, медициналык этикада, генетика менен репродукция жагында пайда болгон көптөгөн көйгөйлөрдү чечүү муктаждыгы туулду. Бул абдан маанилүү, себеби азыркы медицинадагы ири окуялар (ствол клеткалары боюнча талаш изилдөөлөр, адамды клондоштуруу жана өмүрдү токтотконго укук берүү) потенциалдуу жактан зыяндуу практика түрлөрү ден-соолукту сактоонун саясаты тарабынан мыйзамдашып кетишине алып келиши ыктымал. Коомчулук көшөгөнүн артынан кандайдыр бир оюндар жүрүп жатканын анча деле сезе элек. Эмне этикалык, эмне этикалуу? Ким чечет жана кайсы негизде чечет?

Диний көз карашты талап кылган медициналык эксперттердин алдында турган олуттуу моралдык дилеммалар борбордук мааниге ээ. Баары бир бул светтик биоэтика, ал адамдын өмүрү эмнеден турарын аныктайт, баарыбызга тиешелүү жана коом үчүн олуттуу залалдарын тийгизе ала турган маселелер боюнча саясатка таасир кылат. Аялга өзүнүн эжесинин баласы үчүн суррогаттык эне болуш туурабы? Же тукумсуз жубайлар донордон жасалма уруктанса болобу? Ислам буга эмне деши керек? Адамды клондоштуруу, суррогаттык эне болуу жана ЭКО – азыр эң көп талкууланчу темалар. Автор аларды абдан кылдат анализдейт.

Бул эмгек (Курандан жана Суннадан алынган) исламдык көз караш жана шогонго жөндөмдүү, ачык айкын альтернативаны камсыз кыларын далилдейт, ал аян жана приоритетке рухий түшүнүк берүү үчүн светтик жана анын ар кыл философиялык негиздеринен тышкары болот. Бул маселелерди талкуулоодо принциптерди кармануу менен автор «эмне жакшы» экенин чечүүгө кыйын болгон чырмалышкан пикирлердин айлампасынан жол чыгарат. Ошондой эле адамдын денесин клетка, орган, мээден эле бир аз жогору баалаган, жан, аң-сезим жана акылды көрбөгөн светтик түшүнүккө чакырык таштайт.

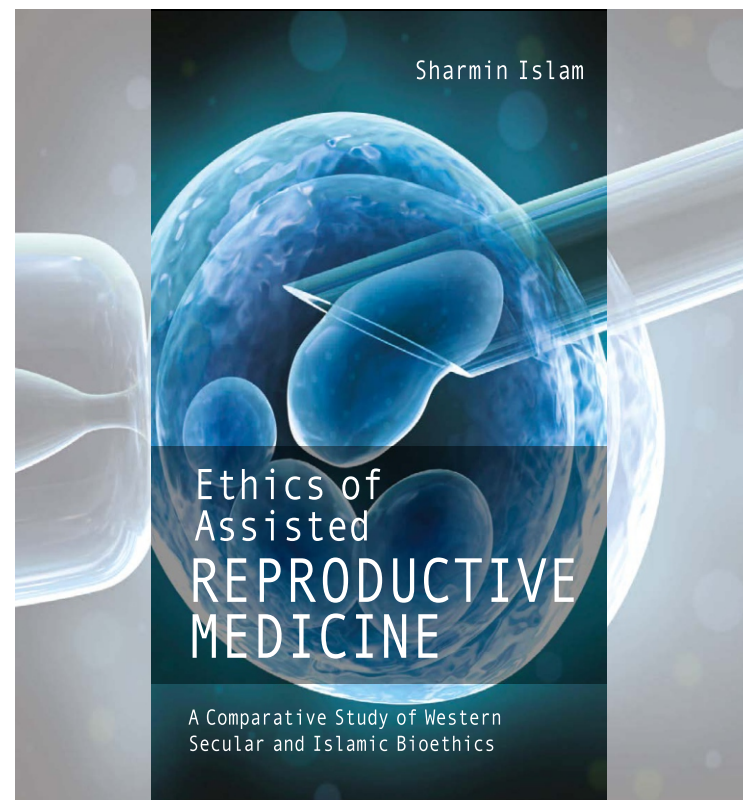
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (IIIТ)

978-1-56564-673-5

Шармин Ислам

КӨМӨКЧҮ РЕПРОДУКТИВДҮҮ МЕДИЦИНАНЫН ЭТИКАСЫ

СЕКУЛЯРДЫК (Светтик) БАТЫШ ЖАНА ИСЛАМДЫК БИОЭТИКАНЫ САЛЫШТЫРЫП ИЗИЛДӨӨ

(IIIТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

КӨМӨКЧҮ РЕПРОДУКТИВДҮҮ МЕДИЦИНАНЫН ЭТИКАСЫ

СЕКУЛЯРДЫК (Светтик) БАТЫШ
ЖАНА ИСЛАМДЫК БИОЭТИКАНЫ
САЛЫШТЫРЫП ИЗИЛДӨӨ

Шармин Ислам

Author: SHARMIN ISLAM

Ванда Крауздуң кыскартуусу менен

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демөөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интергация Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон **Жумаш кызы Элмира**
Китептин редактору **Беделбек кызы Вера**

Автору **Шармин Ислам**
Көмөкчү репродуктивдүү медицинанын этикасы / Которгон.: Жумаш кызы Элмира – Б.:
2020. -35-б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

Ethics of Assisted Reproductive Medicine A Comparative Study of Western Secular And Islamic Bioethics (Kyrgyz)
Sharmin Islam
ИИТ Books-In-Brief Series

Көмөкчү репродуктивдүү медицинанын этикасы
Шармин Ислам
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (ИИТ)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

ИИТ London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилдеген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Биоэтика акыркы он жылдыктарда суроо-талаптын негизги тармагына айланып кетти. Медицина жаатынын өнүгүшү менен биздин жашоо эмнеден тура тургандыгы жөнүндө түшүнүгүбүз да акырындап калыптанып келет, ошондуктан көбүнчө генетика жана репродукция аймагында пайда болгон көп маселелер жана көйгөйлөрдү медициналык этика чечиши тийиш.

Диний көз карашты талап кылган медициналык эксперттердин алдында турган олуттуу моралдык дилеммалар борбордук мааниге ээ. Баары бир бул светтик биоэтика, ал адамдын өмүрү эмнеден турарын аныктайт, баарыбызга тиешелүү жана коом үчүн олуттуу залалдарын тийгизе ала турган маселелер боюнча саясатка таасир кылат. Аялга өзүнүн эжесинин баласы үчүн суррогаттык эне болуш туурабы? Же тукумсуз жубайлар донордон жасалма уруктанса болобу? Ислам буга эмне деши керек?

Көмөкчү репродуктивдүү медицинанын этикасы биоэтиканын батыштык жана исламдык үлгүлөрүн салыштырып, Курандан жана сүннөттөн алынган исламдык көз караш жашоого жөндөмдүү, айкын альтернативаны камсыз кыларын далилдейт. Исламдык перспектива аян жана приоритетке рухий түшүнүк берүү үчүн светтик жана анын ар кыл философиялык негиздеринин чегинен тышкары чыгат. Адамды клондоштуруу, суррогаттык эне болуу жана ЭКО – азыр эң көп талкууланчу, талаштуу темалар. Автор светтик батыштык жана исламдык үлгүлөрдүн көз караштарын абдан кылдат, объективдүү изилдеп, алардын ар бири көйгөйлөрдү өз алдынча түшүнө тургандыгын көрсөтөт. Бул маселелерди талкуулоо менен, принциптерди кармануу менен автор «эмне жакшы» экенин чечүүгө кыйын болгон чырмалышкан пикирлердин айлампасынан жол чыгарат.

Шармин Ислам түп нускасынын кыскартылып чыгарылышы.
**КӨМӨКЧҮ РЕПРОДУКТИВДҮҮ МЕДИЦИНАСЫНЫН ЭТИКАСЫ:
БАТЫШ СЕКУЛЯРДЫК ЖАНА ИСЛАМДЫК БИОЭТИКАНЫ
САЛЫШТЫРЫП ИЗИЛДӨӨ**

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Киришүү

Бул изилдөөнүн негизги максаты – биоэтикалык маселелер боюнча исламдагы жана батыштык светтик философиялык көз караштарды изилдөө жана талкуулоо болуп саналат. Менин максатым – медициналык практикада этикалык баалуулуктардын маанилүүлүгүн көргөзүп берүү. Андыктан бул эмгекте исламдык юридикалык философияны батыштык светтик биоэтикага салыштыруу жана ордуна коюу ыкмасы менен тереңирээк изилденет.

Бул изилдөөдө көйгөйдүн эпистемологиялык жана аксиологиялык себептеринен улам, аналитикалык изилдөөнү талап кылаарына таянып, батыштык светтик жана исламдык көз караштарда алардын эпистемологиялык жана аксиологиялык аспектилерин эске алуу менен эки философиялык негизди тең сунуштоого аракет кылынат. Бирок биоэтикалык маселелерди чечүүдө жеке эле укуктук аспектилерди эске албастан, билимге багытталган мамилесине карап, бүткүл адамзаттык концепцияны да унутта калтырбоо зарыл. Андыктан, укуктук нормаларды иштеп чыгуудан мурда биоэтикалык маселелерди карап чыгып, билимдин өнүгүүсүндөгү адамдын негизги концепциясын талкуулоо зарыл.

Мындай салыштырмалуу изилдөө жаңыча ой жүгүртүүнүн жолдорун, нерселерге мамиле кылууну жана өз ара иш-аракет жүргүзүүнү өздөштүрүүгө жардам бергендиктен уникалдуу ыкма болуп саналат. Батыштык светтик биоэтика адамды реалдуулук катары санап, табияттан тышкаркы күчтөргө болгон ишенимди жокко чыгаруусу менен исламдык ыкмадан айырмаланат. Ал эми светтик рационализмден өзгөчөлөнүп исламдык биоэтика Кудайдын бар экендигине, ага ишенүүгө жана өлгөндөн кийинки жашоого болгон ишенимге негизделет.

Бул изилдөөдө аралаш ыкма да колдонулат. Ошону менен катар эле биоэтикага байланышкан исламдык жана батыштык секуляризмдин негизги көз караштарын изилдөө үчүн белгилүү бир деңгээлде феноменологиялык ыкма дагы колдонулат. Мындай ыкма каралып жаткан маселенин объективдүүлүгүн жана реалдуулугун жогорку деңгээлде түшүнүүгө жол ачат деп үмүттөнөбүз. Критикалык ой жүгүртүүгө алып келген акыл-эстүү пикир философиялык ишмердүүлүктүн негизги куралы болуп саналат.

Ошондуктан бул эмгектин методологиясы катары онтологияны, эпистемологияны, критикалык чагылуууну өзүнө камтыган аралаш режимдин ыкмасы колдонулат.

Аталган эмгекте тынчсыздандырган маселе – бул тукумсуздук. Тукумсуздук эч кандай коргонуучу каражатсыз жыныстык мамиледен соң да бир жыл аралыгында бойго бүтүрө албоо болуп саналат. Балалуу болууну эңсөө – табигый жана эң күчтүү адамдык инстинкт. Бирок айрым жубайлар балалуу боло алышпайт. Эркектеги тукумсуздук ал аз өлчөмдө уруктук бөлүп чыгаруудан же такыр эле бөлүп чыгара албагандыктан келип чыгат. Буга анын жансыз, соолуган же талапка ылайык келбеген урук бөлүп чыгаруусу да себеп болот. Анда уруктук суюктуктун жетишсиздиги, же тескерисинче урукту суюлтуп ийүүчү ашыкча суюктук болуусу, же импотент болуусу, бөлүп чыгарууга жөндөмсүз же убагынан эрте бөлүп чыгаруусу, эякуляция заарага кошулуп кетүүсү да мүмкүн.

Аялдардагы тукумсуздук аналык без (яичник) жумуртка клеткасын жарата албаган овуляциядан келип чыгат. Адатта мунун себеби катары энелик без гипофизден керектүү гормоналдык стимулятор ала албагандыгы эсептелет. Башка себептер – энелик бездин жоктугу, гормоналдык бузулуулар, шишиктер ж.б. Жумуртка жетилсе дагы эндометриоздун жана инфекциялардын кесепетинен коргоно албайт. Айрым учурларда овуляция болсо дагы энелик бездер кийинки 14 күн ичинде кош бойлуулукту сактап калуучу гормондорду иштеп чыгара албайт. Жабыркаган жатын түтүктөрү дагы тукумсуздукка себеп болот. Айрым аялдарда жатын жок болуусу мүмкүн. Инфекциялар, фиброиддердин кесепетинен келип чыккан тубаса көйгөйлөр имплантацияга тоскоол болот.

Тукумсуздукту изилдөөнүн көптөгөн стратегиялары иштелип чыккан. Репродуктивдүү этикада талашка түшкөн маселелердин бири бойго бүтүрүүнү жеңилдетүү үчүн жаңы технологияларды жана социалдык механизмдерди колдонуу болуп саналат. Адам цивилизациясы бул жаңылыктардан бир канча алдыда болгондугуна карабастан, алардын көбү этикалык суроолорду туудурат. Андыктан кайсы багытта бара жатканыбызга толук ишенбеген учурда сурап билүү маанилүү. Бул жаңы жетишкендиктер адамзатты жакшылыкка же каргашага алып келээрин аныктоо үчүн батыштык светтик жана исламдык биоэтикаларды талкуулоо менен чектелебиз. Эки ыкманы салыштырып изилдөө үчүн жүргүзүлгөн экспертизаны 4 негизги жана маанилүү болгон жолдор менен чектейбиз: жасалма уруктандыруу, экстракорпоралдуу уруктандыруу, суррогаттуу эне жана клондоо.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

Батыштык светтик биоэтика

Бул изилдөөдө батыштык светтик биоэтика термини он жетинчи кылымдан тартып бир тараптуу өнүккөн этикалык баалуулуктарга тиешелүү батыштык ойлордун белгилүү түрүн билдирүү үчүн колдонулат. Этика карама-каршы болгон адеп-ахлактык эки жактуу божомолдорду туура багытта чечүүгө жардам берет. Буга ылайык, этиканы философиялык изилдөө катарында сүрөттөсөк да болот. Жогорудагы эки ыкма тең адеп-ахлактык позицияларды ээлебестен аны анализдейт жана сүрөттөйт, ошондой эле бул ыкмалар нормативдүү болуп эсептелбейт. Башка эки ыкма адеп-ахлактык позицияга ээ болгондуктан нормативдүү. Нормативдүү эмес ыкмада биз алгач сүрөттөөчү этиканы түшүнөбүз. Сүрөттөөчү этиканын максаты – адеп-ахлактуулук тууралуу эмпирикалык билимге ээ болуу. Мета-этика «укук», «милдет», «эрктүүлүк», «жакшы» жана «жоопкерчилик» сыяктуу этиканын негизги терминдеринин анализдерин өзүнө камтыйт.

Жалпы нормативдик этиканын функциясы «Адеп-ахлактык жактан эмне туура, эмне туура эмес?» - деген суроого жооп берүүчү этикалык теорияны түзөт. Практикалык нормативдик этика жалпы нормативдик этикадан бир кадам алдыда. Анда өзүн-өзү өлтүрүү, кылмыш жана жаза сыяктуу адамдык факторлорго байланышкан изилдөөлөрдө белгилүү болгон адеп-ахлактык көйгөйлөрдүн позициясын негиздөө үчүн нормативдик этиканын куралдары колдонулат. Практикалык иш-аракеттерди чектөө аракети практикалык этика деп аталат. Ишкер этика, инженердик этика сыяктуу эле биоэтика дагы дисциплиналар аралык ыкмага ээ жана практикалык-нормативдик этиканын же колдонмо-нормативдик этиканын тармагы болуп саналат.

Биоэтика жана анын принциптери

Биоэтика – тутумдаш термин, гректин «bios» - жашоо, «ethike» - этика сөздөрүнөн бириккен. Андыктан, аны нравалык баалуулуктар жана принциптердин алкагындагы адам баласынын саламаттыкты сактоо, жашоо тууралуу илимдер тармагындагы адамдын жүрүш-турушун системалык изилдөө катары эсептөөгө болот. Биоэтика коомдук саламаттыкты сактоо, эмгек гигиенасы, эл аралык саламаттыкты сактоо жана калкты көзөмөлдөө этикасы сыяктуу социалдык маселелерди өзүнө камтыйт. Ал жеке эле адам баласынын жашоосу, ден-соолугу менен гана чектелбестен, жан-жаныбар-

ларга жүргүзүлгөн эксперименттер, экологиялык пикир келишпестиктерге себеп болуучу факторлор сыяктуу жан-жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн жашоосуна тиешелүү маселелерди да карайт.

Башка дисциплиналардан айырмаланып, биоэтика этикалык принциптердин жана теориялардын алкагындагы маалыматтардын адеп-ахлактык ишенимдүүлүгүн анализдейт. Дисциплиналар аралык көз караш менен карасак, ал жашоо тууралуу илимдер менен өтө тыгыз байланышат. Себеби ал жашоо тууралуу илимдер менен байланышкан этикалык маселелер менен иш алып барат. Биоэтиканын этикалык маселелерине көмөктөшүү максатында үч негизги адеп-ахлактык принцип иштелип чыккан: автономия, кайрымдуулук жана акыйкаттык.

Биоэтикада автономия жалгансыз, чектөөсүз жана кысымга алуусуз өздүк чечимдерин тандап алуу жана ишке ашыруудагы жеке эркиндигин түшүндүрөт. Автономия чечим кабыл алуу процессинде алдын-ала тандалган чечимдин кабыл алынуусун сунуш кылат. Автономиялык чечим кабыл алууда эч кандай тышкы күчтөр жана чектөөлөр мааниге ээ эмес.

Кайрымдуулук – боорукердиктин негизинде башкаларга пайда алып келе турган бардык иш-аракеттерди камтыган принцип. Кайрымдуулук өзүнө төрт элементти камтыйт: 1) эч кандай жамандык же зыян алып келбөө; 2) жамандыкка же зыянга жол бербөө; 3) жамандыкты же зыянды кайтаруу; 4) жакшылык кылуу жана аны колдоо. Акыйкаттык жана чынчылдык укуктук түшүнүктөргө тиешелүү. Саламаттыкты сактоону башкаруудагы негизги маселе, пайдасыз булактарды бөлүштүрүүгө каршы күрөш жүргүзүү болуп саналат.

Батыштык светтик биоэтика жана секуляризм

Бул бөлүм: а) анын тарыхый жана эпистемологиялык структурасын көрсөтүү үчүн атеизмге кыскача токтолот; б) батыштык светтик биоэтикага негизделген эпистемологияны кеңири карайт. Светтик деген термин латын тилиндеги «saeculum» сөзүнөн алынып, убакытты жана орунду камтыган эки коннотацияны берет. Убакыт менен байланышканда «азыркы, учурдагы» деген түшүнүктү берсе, ээлеген орду боюнча «дүйнө, дүйнөлүк» деген түшүнүктү туюндурат. Тактап айтканда, светтик деген түшүнүк «азыркы кылым, учурдагы мезгил» деген мааниге ээ болуп, бүгүнкү күндөгү заманбап көрүнүштөрдү чагылдырат.

Атеизм христиандык Европанын тарыхында өнүгүүгө дуушар болгондуктан, христиандык менен байланышта. Андыктан, атеизмди Европанын орто кылымдардагы чиркөөнүн бийлигинен алыс болуусу десек да болот. Бирок иш жүзүндө, секуляризмди Кудайды адамзаттын аң-сезиминен жана жашоосунан алыстатуу деп саноого болот.

Светтик биоэтикада диний ишенимдер актуалдуу эмес же керексиз деп ишенимдүү айтууга болот. Биоэтика – өз учурунун жана тарыхынын бардыгы. Биоэтиканын тарыхында диний көз караштар маданий, социалдык ар түрдүү топторго байланышкан эки жактуу чектин ортосу катары саналып, ал эми этиканын секуляризациясы консенсусту моралдык стандартка чыгарып, борбордук орунга коет. Заманбап америкалык жана британиялык философ-аналитиктер бул багыттын пионерлери болушкан. Нормативдик светтик биоэтика предмет катары да эсептелет. Акырындык менен бул аналитикалык борборго катышкан окумуштуулар жаңы жаралган талаанын жаратылышын, предметин жана ыкмасын сүрөттөп башташкан. Ошону менен батыштык биоэтика учурда светтик болуп саналып калды.

Анда батыштык светтик биоэтика деген эмне? Биоэтика организмди абстракттуу концепциялардан көз каранды болбогон, материалдык мыйзамдарга баш ийген химиялык-механикалык машина сымал деп санаган медициналык илимге таянат. Бул үлгүгө ылайык, адамзат тууралуу жетиштүү маалыматты анын дене түзүлүшүн окуп үйрөнүү менен гана ала алабыз. Буга кошулсак, акыл-эс, жан дүйнө сыяктуу адамдын организмине тиешелүү айрым аспектилер унутта калды, же болбосо аларды диний курс катары эсептешет. Биоэтика адам эмпирикалык чечимдерден башка эч кандай билимдин булактарына таянбастан, башкача айтканда, табигый күчтөрдөн сырткары болгон эч кандай затка кайрылбастан, өз алдынча түзүм боло алат деген практикалык этиканын бир бөлүгүнө айланды.

Биомедицинанын болуп көрбөгөндөй тездик менен өнүгүүсүндө XXI кылымдын негизги көйгөйү катары жашоо, анын ичинен клондоо, адамдын тукумдук долбоору жана сөнгөктүк клеткаларды изилдөөдө талаштуу биомедициналык этикалык маселелерге дуушар болду. Буга диний оппозиция ачыктан-ачык түрткү болду. Маселе тез арада чечилүүгө муктаж экендигине карабастан, дарыгерлерге гана жүктөлбөшү керек, себеби илим «болот» десе, этика «керек» дейт, жана бул адеп-ахлактык талаш-тартышка айланган. Биоэтика салттуу философиядан, илимий коомдо жаралган талаштардан качуунун ордуна, тез өнүгүп жатканына карабастан, алардын принциптерин жана теориясын кайрадан карап чыгып, адеп-ахлактык эрежелерди тууралоо менен көйгөйдү чечүүсү зарыл.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

Исламдык биоэтика

Негизинен исламдык биоэтиканын беш компоненти бар. Ислам – жашоонун бардык аспектилеринде Аллахка ишенген толук жашоо образы катары аныкталат. Исламдын максаты – тынчтык, ыраазычылык жана эсенчиликке толгон дүйнөдө Аллахтын падышалыгынын астында жашаган коомчулукту түзүү. Шарияттын төрт булагы бар: Куран, сүннөт, улама консенсус жана аналогия. Соттук акыйкаттын негизи адам баласынын жашоосундагы бардык негизги маселелерди камтыган Куран болуп саналат. Албетте, мусулман дуушар болгон бардык жагдай Куранда кездешпейт. Андыктан Куранга түшүндүрмө, кошумча булак катары сүннөт саналат. Мусулмандар кеңештерди алуу үчүн уламаларга кайрылышат. Ислам юристтери да аналогияга таянышат. Акырында окумуштуулар мусулман коомунун башына келген эки жактуу божомолдорду чечүүдө ижтихадга (көз карандысыз пикир) келишет.

Техникалык көз караштан алып караганда, бул термин буйрук берүүчүнүн исламдык укуктар тууралуу тексттик булактарын түшүнө алган жана аларды өз жашоосунда колдоно билген квалификациялуу юристке (факих, мужтахид) таандык. Андыктан, реалдуу жашоону жана замандын талабын эске алып, исламдык биоэтика заманбап медицинанын бул маселеге койгон этикалык талаптарын жогорудагы беш негизги компоненттерден келип чыккан философиялык ыкманын негизинде чечүүгө умтулат.

Исламдык юриспруденция заманбап медицинага жол ачат

Эволюциялык процессте исламдык медицина өзүнүн медициналык мыйзамдарын төмөнкү булактардан алат: а) бизге чейин келип жеткен, аналогия жана консенсус; б) логикалык: истихсан, истахаб, истирсал ж.б. Бул компоненттерге кыскача токтолобуз.

Истихсан – каалаган нерсени ойлоо дегенди билдирет. Өзүнүн юридикалык маанисинде чындыкка жетүү үчүн бардык ташбоордуктан жана адилетсиздиктен алыс болуу максатында өз пикирин ишке ашыруу болуп саналат. Хашим Камалинин айтымында, Пайгамбардын замандаштары жана анын жолун улоочулар адабиятчылар болбосо дагы өздөрүнүн чечимдерин шарияттын негизинде кабыл алышкан. Камали заманбап мисал келтирет:

качандыр бир убактарда ислам укуктарында оозеки көрсөтмө берүү стандарттуу форма болуп эсептелген. Ал эми бүгүнкү күндө оозеки көрсөтмөлөрдүн ордуна фотография, аудио жаздыруулар, лабораториялык анализдер далилдин ишенимдүү каражаттары болуп саналат. Бул жерде ачык түрдө истихсан ыкмасы колдонулат.

Истихаб – кам көрүү жана достук мамиледе болуу деген мааниге ээ. Усул аль-фикhte истихаб фактынын бар же жок экендигин божомолдоо болуп саналат. Бул шариятта башка далилдердин жоктугунда колдонулат. Истихаб фактынын карама-каршысы далилденгенге чейин улануусун божомолдойт (мисалы, никелешүү же менчикти өткөрүп берүү). Истихабдын төрт түрү бар:

1) Истихаб-аль-адам – буга чейинки болбогон фактордук эреже мындан кийин да болуусу мүмкүн эместигин көзөмөлдөө;

2) Истихаб-аль-вужуд – мыйзамда же акыл-эсте бар нерсе милдеттүү түрдө кабыл алынышы керек. Мисалы, нике күчүнө кириш үчүн күйөө «махр» берүүсү керек;

3) Истихаб-аль-хукм – мыйзамдын негизги эрежелеринин жана принциптеринин аткарылышын көзөмөлдөө. Мисалы, мыйзамда кандайдыр бир нерсеге уруксат берилсе же тыюу салынса, ал ошол бойдон калуусу керек.

4) Истихаб-аль-васф – кандайдыр бир нерсе карама-каршы тарапка өзгөрмөйүн атрибутун сактап туруу. Мисалы, таза суу тазалыгы кеткенче таза бойдон саналат.

Урф – салт маанисин берет. Салт болгонунун себеби, ал шарият боюнча халал жана харам экендигин аныктоодо атайын орунга ээ. Жана ал ислам укуктарын чечмелөөдө жана ишке ашырууда пайдалуу ролду ойнойт. Маслаха-мурсала чектелбеген коомдук кызыкчылыктарга тиешелүү. Маслаха – пайда же кызыкчылык дегенди билдирет. Маслаха-мурсала зыянды кайтарып, пайда менен камсыздоодо, шарияттын максаттарына дал келет, юристтерге бул өзгөрмө жашоодо жаңы жагдайлар менен бет келүүдө жардам берет.

Мындан сырткары фатва бөлүмү дагы кылдат карап чыгууну талап кылган башкаруучу булактарга кирет. Сахабалардын фатвасы алардын ижтихад жолу менен кабыл алган чечимин түшүндүрөт. Ошентип, юристтер кабыл

алган принцип төмөндөгүчө: «зыянды кайтаруу – пайдага жетүүдө артыкчылыктуу. Демек, сатт-альд-зараи сүннөттө колдонулат. Сатт – бөгөт коюу, зараи – каражат. Усулда, жамандыкка бөгөт коюу деген түшүнүккө ээ. Акыркыга мисал, пайгамбар эки жүздүүлөрдү өлтүрүүгө тыюу салган (коомго туура эмес пикир жаратат, күмөндүн себебинен укукка каршы өлтүрүү болуп эсептелет).

Медицинанын заманбап доорундагы исламдык мыйзам (1420-жылдан тартып бүгүнкү күнгө чейин)

Мыйзам максатынын теориясы аль-шарият ишенимдүү жана иреттүү юридикалык чечим кабыл алууга жардам берет. Ислам укуктарынын шарияты, жогорку максаты динди, жашоону, тукумду, акыл-эсти жана байлыкты коргоого багытталат.

Динди коргоо медицина тармагында ден-соолукту колдоо болуп саналат. Мында ден-соолук физикалык жана психикалык жактан түшүндүрүлөт. Жашоону сактоо, Аллах төрөлүүнү жана өлүүнү абсолюттук мааниде өзү көзөмөлдөйт. Адамдар тирүү кезинде алар жакшы жашоого татыктуу. Бул жерде ар бир адамга жакшы жашоону камсыз кылуучу медицина мааниге ээ. Жашоонун ыйык экендигине Куран кепилдик берет. Андыктан исламдык медицинанын эң негизги принциби – бул өмүрдү сактоо.

Тукумду коргоо – жаш балдардын ден-соолугун камсыз кылуу үчүн медицинанын кам көрүүсү. Баланын сак-саламат төрөлүүсү үчүн кош бойлуу аялдарга кам көрүүдө, төрөткө чейинки медицина жана педиатрия чоң мааниге ээ. Чың ден-соолук адам баласынын жашоосун улантуучу сак-саламат тукум улоого өбөлгө болот. Ислам көп балалуулукту колдогондуктан тукумсуздук менен каршы күрөшөт.

Акыл-эсти коргоо медициналык этикада бардык физикалык жана психикалык ооруларды дарылоону билдирет. Дарттан айыгуу акыл-эстин тынчтыгына алып келет. Байлыкты коргоо түзмө-түз байлыкка тиешелүү. Ар бир коом сак-саламат жарандын продуктивдик иш-аракеттеринен көз каранды. Медицинада байлык оорулардын алдын-алууда, ден-соолукту чыңдоодо, дарттарды айыктырууда маанилүү. Шарияттын эрежелери жана принциптери мындан тышкары үч категорияны да эске алат: абсолюттук керектөөлөр, зарыл керектөөлөр жана кооздук. Жогорудагы беш учур тең керектөөлөрдүн категориясына кирет.

Кагылышуу учурундагы эрежелер

Мыйзам бири-бирине карама-каршы келген маселелерди кароодо жана ойлонууда керек, себеби реалдуу жашоодо жогоруда саналып өткөн тармактардын арасында коргоого муктаж болгон конфликт жаралуусу толук мүмкүн. Эң негизги принцип ниет болуп саналат, жана анын максатына байланыштуу маселелер чечилет. Бардык иш-аракеттер ниеттин негизинде жасалат. Ал дарыгерге ички адамгерчилигин эсинен чыгарууга жол бербейт. Буга мисал катары дем алууда депрессия жаратып, өлүмгө алып келе турган ооруну басуучу каражат морфиндин колдонулушун айтууга болот.

Суб принцип (экинчи) түз маанисинен дагы ниет маанилүүрөөк экендигинде. Бул субпринцип адеп-ахлакка каршы кыймыл-аракеттерди актоо үчүн түз маанисинде которулган тексттерде укуктук аргументтерди аныктоо үчүн колдонулат. Мисалы, бойдон алдырууну жактоо үчүн эмбриологиялык өнүгүү тууралуу хадистин чечмелөөсү. Үчүнчү принциптин алдындагы каражаттар дагы ниеттерге тиешелүү критерийлер менен каралгандыгында. Бул пайдалуу медициналык максат эч кандай адеп-ахлаксыз ыкмалар менен ишке ашпоосу керек дегенди билдирет. Андыктан эч бир адеп-ахлаксыз ыкма пайдалуу медициналык максаттарга жеткирбейт. Төртүнчү принциптин алдында – ар кандай күмөн жараткан нерселерден алыс болуу. Бул принцип ыңгайсыздык жаратпаган аномалия же деформацияларга медициналык кийлигишүүлөрдү керексиз деп табат. Бешинчиси – бар нерселерге тыюу жок. Бардык медициналык процедуралар тыюу салынгандыгына далил жок болсо уруксат деп эсептелинет. Алтынчысы – сексуалдык функцияга байланышкан маселелердин баарына уруксат берилгендигине далил болбосо, тыюу салынат. Бул жогоруда сөз кылган жол берүү эрежелерине баш ийбейт, башкача айтканда, сексуалдык функцияларга байланышкан атайын шарттар жана процедуралар бар.

Экинчи негизги принцип – зыян алып келбөө. Бул принциптин келип чыгуу булагы катары «исламда эч кандай зыян берилбейт жана ага жол да берилбейт» деген маанидеги хадис саналат. Эч кандай зыян келтирбөө жана аны артка кайтаруу үчүн дарыгер өз кызматына кыянаттык кылбоосу керек. Субпринцип – жаракатты болтурбоого же аны максималдуу түрдө жеңилдетүүгө, болгон күч-аракет жумшалуусу керек. Үчүнчү принцип – коомдук зыяндар жеке жабыркоого алып келет. Социалдык жабыркоону алдын-алуу үчүн жеке жабыркоого туура келет. Бул жерде да экинчи принциптегидей эле эгер медициналык кийлигишүүдө зыян кылбоого арга болбосо, ал эң аз өлчөмдө болуусу керек.

Төртүнчүсү – пайданын изине түшүүдө зыяндыктын алдын-алуу артыкчылыктуу. Демек, пайда зыянга караганда маанилүүрөөк болгон учурда пайдага умтулуу артык. Бешинчиси – майда зыяндар чоң зыяндардын алдын-алууда келтирилет. Эгерде медицинада эки жагдай болуп, экөө тең зыян алып келе турган болсо, жана андан башка арга болбосо, азыраак зыян алып келе турган ыкма колдонулат. Мисалы, инфекциялык оорулар менен күрөшүүдө мамлекет жарандын башка жерге орун которуусун чектейт же керек болсо анын мүлкүн жоготот. Алтынчысы – пайда табаардан мурда зыяндын алдын-алуу артыкчылыктуу. Жаракат алуу же жабыркоо медициналык процедура менен жеңилдетилбеш керек, эгер кыйыр таасир сыяктуу эле көлөмдө жаракат алууга дуушар кылса. Жетинчиси – коомдун кызыкчылыгын коргоо үчүн жеке адам жабыр тартуусу мүмкүн. Коомдун кызыкчылыгына жооп берүүчү медициналык кийлигишүүлөр жеке адамдын кызыкчылыгын эске алууга караганда маанилүүрөөк. Андыктан мамлекет коомго пайда алып келбесе, калктын укугун коргобойт.

Үчүнчү негизги принцип – тактык. Эгерде айкын тыюу салынбаса бардык иш-аракеттерге уруксат берилет. Эреже болбогон учурда эмне кылуу керек? Медицинада баардыгы салыштырмалуу жана божомолдуу. Андыктан медициналык практика гипотезага же күмөндөргө таянып иш алып барбайт. Дарылоо үчүн чечим кабыл алууда божомолдор да тең салмакта болуусу шарт. Принцип эч кандай ыңгайсыздык жаратпаган аномалия, деформациялар медициналык кийлигишүүлөргө муктаж эмес деген пикирди коргойт.

Төртүнчү негизги принцип – кыйынчылыктарга тиешелүү. Кыйынчылык каражатты жаратат. Медициналык шартта кыйынчылыктар деп тез арада жакшыртылбаган физикалык жана психикалык жактан ден-соолуктун бардык начарлоосун айтабыз. Кыйынчылыктар шарияттын бардык эрежелерин жана милдеттерин жеңилдетет. Экинчиден, кыйынчылыктар маселенин курчтугун төмөндөтөт. Кыйынчылыктар кошумча төлөмдөрдүн жеңилдетилишин талап кылат. Бул принцип исламдык укуктагы кыйынчылыктарды таңуулоо эмес, жеңилдиктерге жетүү фактысын ишке ашырат. Андыктан, эгерде муктаждык пайда болсо, кыйынчылыктардын принцибине ылайык, тыюу салынышы керек болгон медициналык кийлигишүүлөргө жол берилет. Кыйынчылыктарга тиешелүү үчүнчү пункт алдында муктаждык тыюу салынган нерселерди мыйзамдаштырат. Чыныгы кыйынчылыктар муктаждык деп эсептелинет. Кыйынчылыктар пайда болгон учурда мыйзам ишти жеңилдетүүчү жоболорду карап чыгат. Мындай чечимди кабыл алууда кыйынчылыктардын ойдон чыгарылбай, реалдуу болуусу

шарт. Мисалы, принципке ылайык муктаждык болсо, жашыруун нерселер да ачыкка чыгуусу керек. Согтук иш-чараларда жашы жетпеген баланын же ооруган кишинин укугуна, мүлкүн кароо үчүн дайындалган адам акый-катсыздык үчүн көрсөтмө берет.

Бешинчи негизги принцип салтты өзүнө камтыйт. Медициналык жардамдын жалпы кабыл алынган стандарты салтка ылайык аныкталат. Адаттагыдай көрүнүштөр кеңири таралган кадимки көрүнүш катары саналат. Медициналык консенсус түзүүгө мүмкүнчүлүк болуу үчүн салт акыркы убактагы эмес, эски көрүнүш болушу керек.

Биоэтиканын мааниси жогорудагы укуктарга ээ болуу үчүн, ислам укуктук кепилдик гана эмес, өтө динамикалуу, натыйжалуу адеп-ахлактык кодексти сунуш кылаарында. Көптөгөн практикалык баш тартуулардын же жүзөгө ашырууда айырмалар болгондугуна карабастан, акыйкаттык, чынчылдык, ишенимдүүлүк жана калыстык сыяктуу этикалык баалуулуктар философиялык шектенүүлөргө дуушар болгон эмес. Исламдык биоэтика исламдагы укуктук ченемдердин уландысы.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

Батыштык светтик жана исламдык биоэтиканын философиялык актуалдуулугу

Философия үч суроого жооп издейт: Эмне реалдуу? Эмне ишенимдүү? Эмне жакшы? Биринчиси – баардыгын жана реалдуулукту изилдеген онтологияга тиешелүү. Экинчиси – эпистемологияга тиешелүү. Эмне чындык экенин биз кайдан билебиз? Билимдин шарттары жана чектөөлөрү кандай? Үчүнчүсү – аксиологияга же этика, эстетикага тиешелүү. Бул бөлүмдө биоэтиканын светтик жана исламдык перспективаларында онтологиянын, эпистемологиянын жана аксиологиянын орундуулугу каралат.

Онтологиянын ылайыктуулугу

Батыштык светтик философия реалдуулукту табигый дүйнө менен чектейт, материалдык дүйнө чындыктын жалгыз деңгээли деп эсептелинет. Дүйнө

– өз мыйзамдары менен өнүккөн, көз карандысыз, түбөлүк, жеткиликтүү система. Атеизм постмодернисттик түшүнүк, ал адам баласынын ыйык нерселерге, Кудайга болгон ишенимин, сезимин өчүрөт. Биология башка илимдер сыяктуу эле ааламдын негизги элементи катары физикалык жана химиялык жактан гана изилдөөгө боло турган материя түшүнүгүн философиядан алган.

Исламдык онтология батыштык философиялык онтологиядан бүткүл космос боюнча жалгыз гана Кудай бар деп тастыктаганы менен кескин түрдө айырмаланат. Исламдык онтология Кудайды жалгыз чындык жана реалдуулук, бардык сырткы күчтөрдөн жогору турат деп эсептейт. Анда сыйынууга бир гана Кудай татыктуу жана Ал абсолюттуу деп айтылат. Исламдык онтологияга ылайык, бизге баш ийбеген башка дүйнө бар. Биз анын кандайдыр бир бөлүгүн гана сезебиз. Калган бөлүгү бизге белгисиз болсо да, адам баласынын жашоосунда чоң мааниге ээ, пайгамбарларга гана жеткиликтүү болуп, биздин жашоого алар аркылуу жетет. Адам баласы жан дүйнөдөн жана физикалык турпаттан тургандыктан, ага ылайык физикалык жана жан дүйнөлүк түзүмдөрдөн түзүлөт.

Мусулман философтордун айтымында медицинада адам баласы механизм эмес, организм катары изилдениши керек. Адам деген ким? Ал материянын же техниканын бөлүгү эмес, химиялык фабрика эмес, физикалык энергиянын топтому эмес, каалоолордун же сезимдердин комплекси эмес, кыймыл-аракеттин, сезимдин жана ой-пикирдин модулу да эмес. Адамзат – жогоруда айтылган аспектилердин баардыгын өзүнө камтыган, бирок алар менен чектелбеген зат. Адам баласы механизм, организм, материя жана аң-сезимден турган татаал жана табышмактуу зат. Аныгында, акыл жеткис бүтүндүк.

Буга кошумча, исламдык метафизика Аалам да белгилүү бир максатка ээ экендигин жар салат. Тиешелүү ой жүгүртүүлөрдүн аркасында элдер баалуулуктарды ишке ашырууда дүйнөнүн бийик максаттары бар экендигин түшүнүшөт. Ислам этикасында баалуулуктардын тамыры реалдуулуктун так ортосунда жайгашкан жана дүйнөдө болуп жаткан бардык иш-аракеттер анын ишке ашуусуна багытталган.

Эпистемологиянын актуалдуулугу

Эпистемология жаратылышты жана билимдерди, билимдердин ченемин жана чындыгын изилдейт. Анда «Чындык барбы?», «Мен эмне биле алам?»

жана «Кантип биле алам?» деген суроолор каралат. Бирок, илимий революциянын жана дүйнө тууралуу материалдык жана адамдык көз караштардын өнүгүүсү менен, билим концепциясындагы ыйыктык сезими дээрлик жоголуп кетти. Бүгүнкү күндө сезимтал тажрыйбаларга негизделген акыл-эс жана рационалдуулук интуиция жана динди жокко чыгарып, жогорку деңгээлде башкарууда. Башкача айтканда, ачылыштар жана дин толугу менен билимдин булагы катары саналбай калды. Исламдык эпистемологияда абсолюттук билим бир гана Аллахка таандык. Биз көрө алган дүйнөнүн табияты кандай жана ал көрүнбөгөн дүйнө менен кандай байланышта? Адамдын акыл-эси көрүнбөгөн нерселерди аңдап түшүнө алабы? Исламдык эпистемологиялык көз караштан алып караганда, Аллах адамдарга интеллекттин чокусу катары саналган орган – жүрөктү берди. 1) Көз, кулак ж.б. сезүү органдары аркылуу ишке ашкан көрүү, угуу, жыт сезүү ж.б. сезүү туюмдары; 2) рационалдык туюм – акыл-эс, кабылдоо, талкуулоо, жыйынтык чыгаруу ж.б. туюмдар; 3) жан дүйнөлүк туюм – жүрөк аркылуу кабылданган интуиция, интеллект, эргүү сыяктуу туюмдар. Буга ылайык, исламдык эпистемология өзүнүн батыштык аналогиясынан айырмаланып, эмпирикалык болуп эсептелбейт, акыл-эстен көз каранды болгондуктан таза рационалисттик да болуп саналбайт.

Аксиологиянын актуалдуулугу

Аксиология – этика жана эстетика менен иш алып барган адам баласынын баалуулуктары жөнүндөгү илим. Этика эмне жакшы, эмне жаман деген суроолор менен байланышкан. Батыштык светтик биоэтикада баалуулуктар жеке жана жамааттык экендигине карабастан адам баласынын кызыкчылыгы катары гана саналат. Ага сырткы чөйрө кайдыгер бойдон калат. Субъективдүү, объективдүү айырмачылыктар кездешет. Батыштык светтик биоэтика баалуулуктарды адам баласынын байкоолоруна жана ой-санаасына байланышкан көрүнүш катары санайт. Мындан сырткары, баалуулуктар табигый күчтөрдөн сырткары деп саналбайт жана трансценденттик заттардын эркине баш ийбейт.

Буга каршы, исламдык этика Курандан, Пайгамбардын үрп-адаттарынан жана адам баласынын ой жүгүртүүсүнөн келип чыккан белгилүү бир принциптерге таянып, этикалык жактан эмне жакшы, эмне жаман экендигин, баалуулуктардын кадыр-барктуу булагы катары эсептейт. Албетте, бул принциптер ачылган билимдерден келип чыгат. Исламдын принциптерине негизделген адамдын иш-аракеттеринин укуктук баалуулугу төмөнкүдөй бөлүнөт: а) мубах – милдеттүү, кубаттаарлык, татыксыз же тыюу салын-

баган бардык иштер; б) мустахаб – милдеттүү эмес, бирок кубаттоого, сунуштоого татыктуу иштер; в) фарз – аткарылышы милдеттүү иштер; г) макрух – тыюу салынбаган, бирок баш тартуусу туура деп эсептелген иштер; д) харам – мусулмандар үчүн абсолюттуу түрдө мыйзамсыз жана тыюу салынган иштер.

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

Жасалма уруктандыруу жана батыштык светтик жана исламий биоэтика: салыштырма анализ

Жасалма уруктандыруу (ЖУ) – аялдын жыныс органына кирбестен уруктукту механикалык жол менен жатынга салуу техникасы. ЖУга байланышкан үч жагдай бар: а) ЖУ – жыныстык катнашсыз, механикалык жол менен аялдын жатынына уруктукту салуу техникасы; б) эркек аялдын жыныс кынына кирбейт; в) уруктук аялдын жатынына атайын инструменттин жардамы менен киргизилет. Уруктун алынган булагына жараша ЖУ эки түргө бөлүнөт: Жасалма гомологиялык уруктандыруу (АИН), жасалма гетерологиялык/донордук уруктандыруу (АИД). АИНте уруктук эркек түгөйдө топтолот. Процесстин аталышынын аббревиатурасындагы «Н» - «күйөө». Демек бул процедурада мыйзамдуу никелик байланыш талап кылынбайт. Эркек түгөй күйөөнүн функционалдык эквиваленти болуусу жетиштүү. АИДте күйөөдөн сырткаркы донордун уругу колдонулат. Маселе эркектин тукумсуздугу болгондо колдонулат. АИД эркек эч кандай уруктук бөлүп чыгара албаган учурда сунушталат. Шариятта ЖУ төмөнкү шарттарда ишке ашырылат: а) бул мыйзамдуу никелешкен түгөйлөрдүн ортосунда болуу керек; б) ажырашуудан кийин буга жол берилбейт. Европалык фатва жана изилдөө бөлүмү: «күйөө өлүм алдында болбосо жана алар ажырашпаса аялга уруктандыруу үчүн күйөөсүнүн уругун колдонууга уруксат». ЖУ мыйзамдуу никелешкен түгөйлөр ортосунда гана болуусу, исламда жыныстык катнаш никелүү түгөйлөр ортосунда гана болушу керектигине негизделет. Бирок аялдын жатынына киргизилген уруктук күйөөсүнүкү гана экендигине абсолюттук кепилдик болуусу шарт. Исламда донордун уругун колдонууга тыюу салынат, себеби бул ишенимдин жогорку деңгээлде коргоого алынган аспектилерине туура келбейт. Муну жубайлар ортосундагы зына катары эсептешет.

Ал эми батыштык светтик шартта ЖУга тиешелүү көптөгөн этикалык маселелерди чечүүдө АИД колдоого алынат. Андыктан, көптөгөн АИДге байланышкан адеп-ахлактык талкуулар урукту алуудан дагы донор маселесине арналат. Көптөгөн окумуштуулар мастурбацияны арам деп эсептешет, бирок мыйзамдуу жубайлар ортосунда ЖУ максатында уруктук чогултууда мастурбацияга жол берилет.

Батыштык светтик философияда АИДди колдонуу эки тараптуу. Этикалык ченемде ал туура да, туура эмес да болуп саналат. Альтернативдүү бала асырап алууга караганда АИД психикалык жактан потенциалдуу деп эсептелет, себеби бойго бүтүү, төрөт процессинде жубайлардын катышышы жана баланын жашоосунун алгачкы күндөрүнө күбө болушат. Исламдын көз карашы боюнча, АИД юридикалык жактан жазалануучу кылмыш болуп саналбаса да, баштапкыдай эле адеп-ахлактык жактан туура эмес жана тыюу салынган бойдон кала берет.

Батыштык светтик биоэтикада этимологдор АИД менен байланышкан селективдик көбөйүүнүн тобокелчилигинен коркушат. Ата-энелердин тынчсыздануусуна дарыгерлер жана клиника «идеалдуу» бала жаратуу үчүн уруктун донорун гений менен салыштырышат. Мындай этикалык кыйынчылыктарга дуушар болбоо үчүн айрым учурда тукумсуздук маселесин чечүүдө АИДге караганда бала асырап алуу жакшыраак деп табылат.

Турмушка чыкпаган аялдар, гетерожыныстуу түгөйлөр же бир жыныстуу түгөйлөр АИДден пайдаланууга мүмкүнчүлүгү барбы деген маселе суроо жаратат. Батыштык светтик биоэтикада турмушка чыкпаган аял АИДдин жардамы менен балалуу болуусунда эч кандай көйгөй жок. Гоможыныстууларды же жалгыз бой адамдарды *in vitro* уруктандыруудан, жасалма уруктандыруудан же бала асырап алуудан четтетүү жашоодогу негизги ролдордун бирине жараксыз деп эсептөө менен барабар. Гомосексуалисттер же жалгыз бой ата-энелер жаман ата-энелер деп ойлоого эч кандай негиз жок. Бирок гомосексуалисттердин тукум улоо укугун коргоодо ислам этикасы карама-каршы пикирди жактайт.

Өлгөндөн кийинки уруктандыруу көптөгөн татаал, этикалык жана социалдык суроолорду жаратат. Аялга анын өлгөн күйөөсүнүн уругу менен боюна бүтүрүүгө чечим чыгарылган убакта, өлөөр алдында маркумдун өз эрки менен тоңдурулган болсо да же ал өлгөндөн кийин уруктугу алынса да, болочок баланын ден-соолугун эске алуу зарыл. Ар кандай башкаруулардын өздөрүнө гана таандык болгон мыйзамдары бар, андыктан, батыштык

философия өлгөн адамдын уругун колдонууга башкача пикирде. Мындан айырмаланып, ислам этикасы өлгөн адамдын уруктугун колдонууга ачык түрдө каршы пикирди жактайт. Исламдык этиканын алкагында, нике ажырашкандан кийин же өлгөндөн кийин өз күчүн жогото турган мыйзамдык келишим. Андыктан, операция жолу менен алынган урук өлгөн күйөөсүнүн эрки менен болсо да нике келишимин бузганга барабар жана адеп-ахлактык жана юридикалык жактан адепсиздик катары саналат.

АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ

In vitro уруктандыруу: батыштык светтик жана исламдык биоэтиканын келечектүүлүгү

in vitro – латын тилинен алынып, «айнек ичинде» дегенди түшүндүрөт. Эмбриологияда «жатындын ичинде» дегенди түшүндүрөт. Адатта уруктандыруу жатындын ичине жүргүзүлөт, тактап айтканда, жатын трубаларында. Андан соң аялдын денесинде эмес, пробиркада жасалма түрдө ЭКО уруктандыруу жүргүзүлөт. ЭКОну колдонууга нормалдуу кош бойлуулукту уланта албаган зыян тарткан же бүтөлүп калган трубалар себеп. Эгерде аялдын жатын трубалары бүтөлүп калган болсо, урук жатынга бара албайт чындыгында ЭКОнун максаты урук менен урук клеткасынын иш-аракетин *in vitro* ишке ашырып, андан соң эмбрионду жатынга жөнөтүү болуп саналат. Эгерде уруктун структурасы, саны же кыймыл-аракети канааттандыраарлык эмес болгон шартта эркектик тукумсуздук дагы ЭКО колдонууга фактор болуп саналат.

ЭКО этикасы: ислам биоэтикасынын келечектүүлүгү

Ислам перспективаларын түшүнүү шарияттын башкаруусунун алдында ишке ашат. Тукум улоону колдоо максатында эгерде процесс мыйзамдуу жубайлар ортосунда жүргүзүлсө, ислам биоэтикасы ЭКОго түз көз караш менен карайт. Ислам уюмунун конференциясынын резолюциясына ылайык, алдын-ала иш-аракеттер көрүлгөн шартта, төмөнкү ыкмаларга жол берилет: 1) *in vitro* уруктандыруусун аялга өз күйөөсүнүн уругу менен жүргүзсө; 2) *in vitro* уруктандыруу күйөөнүн уругун инъекция жолу менен алып, аялынын жатынына салынса. Эгерде төмөндөгү шарттар сакталса

урукту тондуруп сактоого жол берилет: а) донордун уругу менен башка донорлордун уруктугу алмашып кетпөөсүнө кам көрүлсө; б) урук анын ээсинин аялы үчүн гана колдонула турган болсо.

Ислам тукум улоону коргоо максатына карабастан сырттан келген донорлор аркылуу ЭКО жасатууга тыюу салат. Балалуу болуу аял менен күйөөнүн ортосунда гана жүрүш керек. Андыктан, ЭКО төмөндөгү шарттарга жооп берүүсү керек: 1) ал аял менен күйөөнүн ортосунда нике болгон учурда гана жасалышы керек; 2) урук менен овустан биригүүсү күйөө өлгөндөн кийин же ажырашуудан кийин болбоосу керек; 3) уруктук менен овустан биригүүсү никелик келишимдин алкагында болушу керек; 4) чоочун адамдардын уруктугун курмандыкка чалбоо; 5) ажырашкан аял өзүнүн мурдагы күйөөсүнүн уругун колдоно албайт; 6) жесир аял өлгөн күйөөсүнүн уругун колдоно албайт; 7) аял күйөөсүнүн тондурулган уругун алар экөө тең тирүү болгон күндө гана колдоно алат; 8) нике кыйыла электе алынып тондурулган уруктукту колдонууга болбойт.

Исламдык этикада табигый тартипте башаламандык жарата турган жана өмүргө коркунуч келтире тургандын баарына тыюу салынат. Изилдөө иштери үчүн эмбрион жаратууга тыюу салынышы керек. Изилдөө максатында адамдын эмбрионун жаратуу биздин принциптерди канааттандырбайт. Бирок исламдык этика ашыкча уруктуктарды жоготууга тыюу салбайт. Бул бойдон алдыруу болуп саналбайт, анткени бойдон алдыруу урук жумуртка клеткасы менен биригип, жатынга киргенден кийин гана болот, экинчиден, бойдон алуу пробиркада эмес, аялдын денесинде жүргүзүлөт. ОИС резолюциясында ашыкча жумуртка клеткалар болгон учурда алар табигый жол менен жок болгончо медициналык кийлигишүүлөрдүн зарылчылыгы жок. Ижтихад мурсала (коомдун кызыкчылыгын коргоо) принцибине ылайык, ашыкча эмбриондорду изилдөө үчүн колдонууга уруксат, анткени ашыкча эмбриондор менен изилдөө жүргүзүү коомго пайда алып келет. Акыл-эсти коргоо принцибине ылайык, ЭКО психикалык жактан да канааттандыраарлык болуусу шарт. Эгерде түгөйлөргө ЭКО психикалык канааттандыруу жаратса, эмнеге аларга аракет кылууга болбосун? Байлыкты коргоо принциби боюнча, ЭКО ыкмасын колдоно турган түгөйлөр аягында эч нерсеси жок отуруп калбоосу үчүн каржылык жагдайын эсептеп алуулары керек. Эгер ишенимди коргоо принцибине таянсак, анда, мындай процедура эч кандай конфликт жаралбоосу керек.

Айрым перспективалардын дал келүүсүнө карабастан, батыштык светтик биоэтика жана исламий биоэтика ЭКО маселесинде кескин айырмаланат. Мисалы, батыштык светтик биоэтикада ЭКОдо донордун уругун колдонуу талаш жаратса, исламдык биоэтикада мунун келип чыгышы көйгөй жаратат. Батыштык светтик биоэтика лесбиянкаларга ЭКО ыкмасын колдонуусуна уруксат берсе, исламдык биоэтика бул пикирди четке кагат жана жалгыз бой аялдарга да жол бербейт. Буга чейин сөз болгондой, исламдык биоэтика ажырашуудан кийин мурунку күйөөсүнүн уругун колдонууга тыюу салса, батыштык светтик биоэтика мындай пикирге кошулбайт. Исламдык биоэтика коомдун туруктуулугун жана адам баласынын өз ара алака түзүшүн жогорулатуу максатында донордун уругун колдонууга тыюу салат. Эмбриондун изилдөөгө колдонулушу светтик биоэтикада талаш жаратса, ашыкча эмбриондорду изилдөө максатында колдонууга ислам жол берет. Ислам биоэтикасы убактылуу жана түбөлүк жыргал деп бөлүп караса, батыштык биоэтика ачык жыргал деп эсептейт. АИД исламдык көз караш боюнча жыргалчылык болуп саналбайт. Ислам биоэтикасын ЭКО тууралуу идеялары кыймылдуу жана туура багытталган, ал адам баласынын жашоосуна баалуулуктарды тартуулайт, түгөйлөрдүн биримдигин колдойт жана коомдун, коом мүчөлөрүнүн жыргалчылыгы жана туруктуулугу үчүн узак убакыттуу жыргал кыска убакыттуу жыргалдан жогору тураарын далилдейт. Максаттар каражаттарды колдобойт.

ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ

Суррогаттуу эне: батыштык светтик жана исламдык биоэтиканын келечектүүлүгү

Суррогат сөзү латындын «surugatus» сөзүнөн алынып, сөзмө-сөз «алмаштыруу» дегенди билдирет. Көбөйүүдөгү маанисинде ал башка аялга бала төрөп берүүчү аял дегенди билдирет. Суррогаттуу эне түшүнүгү жасалма уруктандыруу *in vitro* уруктандырууга кыйыр продукт катары саналат. Суррогаттуу эне болууда аял кош бойлуулук аркылуу баланы көтөрүп, төрөгөн соң башка аялга берет. Бардык милдеттерден бошотулат. Суррогаттуу энеликтин эки түрү кезигет: генетикалык жана гестациондук. Генети-

калык суррогаттуу энеликте баланын атасынын уругу жасалма жол менен суррогаттын жатынына киргизилет. Мындан айырмаланып, гестациондук суррогаттуу энеликте аялдын жумуртка клеткасы менен эркектин уругу *in vitro* жолу менен уруктанат да, урукту төрөгөнгө чейин көтөрүүгө даяр болгон жатынга салат.

Исламдык биоэтика бул ыкманы колдобойт, себеби, суррогаттуу энеликте башка донор эркектин уругу колдонулат. Генетикалык суррогаттуу энеликке көбүрөөк сын көз карашта мамиле жасалат, себеби, аял урукту гана көтөрүп тим болбостон, өз жумурткасын да курмандыкка чалат. Шарияттын эң негизги максаты тукум улоону коргоо болуп саналат. Суррогаттуу энелик эки эненин ортосундагы күрөшкө алып келет: кимиси чыныгы эне, урук ээсиби же жатын ээсиби? Эгерде аял өз жатынын ижарага берип жатса жана никелик да, генетикалык да байланышы жок эркектин уруктугун колдонуп жатса кантип суррогаттуу эне чыныгы эне боло алат? Ошондой эле Курандагы айтылган жолго баш ийбеген донор ата балага кантип укуктуу болот? Эч бир эне ал балага чыныгы эне боло албайт.

Негизинен эле батыштык светтик биоэтика дагы, ислам биоэтикасы дагы эне менен баланын ден-соолугун жогору коюп, коомдун жыргалчылыгын негизги максат катары эсептейт. Ага карабастан айырмачылыктар кездешет. Ислам этикасы алгач аялдын жатынынын баалуулугун аныктайт, андан соң аны башка бирөөлөрдүн ижарага колдонуусуна адеп-ахлактык жактан баа берет. Ислам этикасы тукумду сактап калбастыгынан суррогаттуу энеликти колдобойт, аны коомго көптөгөн зыяндуулукту алып келүү коркунучуна ээ деп эсептейт. Батыштык светтик философтор суррогаттык энелик үй-бүлө байланышын жакшыртпастан, кайра аны бузулууга алып келиши мүмкүн деп сындайт. Келечекте төмөндөгүдөй социалдык натыйжага алып келет: жубайлар акырында ажырашып кетүүсү мүмкүн жана бул учурда багып алган эне менен баланын ортосунда эч кандай биологиялык байланыш болбойт.

Мындан сырткары айрымдар суррогаттык энеликти коммерциялык энелик же бала контрагы деп аташат, себеби репродукция коммерция аркылуу жүрөт. Эгер бала өзүнүн суррогаттык эне аркылуу төрөлгөнүн билсе, бала үчүн психикалык коркунуч пайда болот.

Ислам биоэтикасы баланын товар катары колдонулуп жаткандагы кызыкчылыгын гана эске алып эле тим болбостон, эненин ар-намысын да коргойт.

Батыштык философиялык системада суррогаттык энеликке карата бирдиктүү көз караш жокко эсе, себеби ар кандай философиялык көз караштар адеп-ахлакка либералдуу карашат. Суррогаттык энелик өзгөчө батышта белгилүү болуп жатканы айкын. Батыштык светтик биоэтика бул практиканын адеп-ахлактык баалуулуктарын талкуулоодо ар түрдүү жана карама-каршы аргументтерди келтиришүүдө. Ал эми исламдык биоэтика бул практиканы шариаттын беш негизи менен карайт. Негизги маселелерден болуп түгөйүнө зынаа кылуу, үй-бүлөлүк мурас, бири-бири менен никелешкен аялдар саналат. Жыйынтыктап айтканда, суррогаттык энеликтин пайдасынан зыяны көбүрөөк.

СЕГИЗИНЧИ БӨЛҮМ

Клондоо: батыштык светтик жана исламдык биоэтиканын келечектүүлүгү

Клондоо – гректин «klwn» - чыбык деген сөзүнөн келип чыккан. 1996-жылы Долли зе Шииптин ийгиликтүү клондоосунан кийин бул глобалдык кызыкчылыкты туудурган. Клондоо – ата-энесине окшош генетикалык курамга ээ жаныбарды же адамды жаратуу. Денеге байланышкан ядролук көчүрүү ыкмасы (SCNT) клондоонун негизин түзөт. SCNTде белгилүү бир жагдайда денелик түзүмдүн ядросу, өзүнүн ядросу алынып салынган энуклеинделген жумуртка клеткасына салынат. Андан соң денеге байланышкан ядро тукум берүүчү клеткасын жаратыш үчүн уруктун цитоплазмалык факторун кайра программалайт. Клондоо эмбрион урук болуп өсүп чыгуучу жатында SCNT жолу менен алынган бластоцисттик имплантациялоо аркылуу ишке ашат.

Заманбап репродуктивдүү медицинанын ыкмалары ийгиликтин жогорку көрсөткүчтөрүн көрсөтө албагандыктан, балалуу боло албаган түгөйлөр клондоо ыкмасына кайрылышат. Мисалы, клондоо ыкмасы эркектин тукумсуздук көйгөйүн чече алат: эгерде күйөөнүн уруктугу бала жаратууга жараксыз деп табылса, анда аялы күйөөсүнүн генетикалык тууганына баш кошуу аркылуу боюна бүткөрө алат. Бул ыкманы колдонууда күйөөсү аялынын жумуртка клеткасы менен кошула турган ДНК менен камсыз кылып

бере алат. Алынган эмбрион аялынын жатынынын тийиштүү жерине салынат. Клондоо ыкмасында урукка муктаждык болбогондуктан эркектин тукумсуздугу маселе жаратпайт. Мындан сырткары аялга да анонимдүү донордун уругу керек эмес. А бала болсо 100 пайыз генетикалык болуп кала берет.

Клондоо ыкмасы аялдык тукумсуздугун да чече алат. Бул эки түрдө болот: жумуртка клеткасынын маселеси жана жатын маселеси. Аял натыйжалуу жумуртка клеткасын иштеп чыгара албайт же рак же башка оорулардын кесепетинен жатыны жабыркаган же такыр эле жок болушу мүмкүн. Жумуртка клеткасы жок болгон учурда, анын күйөөсүнүн ДНКсы менен бириктирүү үчүн башка аялдын жумуртка клеткасы колдонулат. Эмбрионду мөөнөтүнө чейин өнүктүрүү керек, ошондо аял төрөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Эч кандай эркектин катышуусу жок эле бала аныкы болуп толук түрдө эсептелет.

Клондоо баланын генетикалык оорулар менен төрөлүүсүнүн алдын алат. Клондоо трансплантация үчүн донор издөө маселесин да чечет. Бул адаттан сырткары таң калычтуу ыкманын түпкүрүнө сүңгүп кире турган болсок, өлүп бара жаткан адам да өлүм алдында клондоо ыкмасынан пайдаланып калса, анын жакындары азыр гана жоготкон адамынын көчүрмөсүнө ээ боло алышат. Керек болсо чарчап калган наристенин күйүтүн дагы басууга мүмкүн: ал баланын эмбриондук клонун тоңдуруп алып, анын генетикалык түгөйүн жаратууга мүмкүн.

Исламдык биоэтика жана клондоо ыкмасы

Мыйзамдуу никелешкен түгөйлөр ортосунда уруктук менен овустан биригүүсү аркылуу тукум алуунун эң ыңгайлуу ыкмасы. Бул жерде бала атасынын да апасынын да генин алып жүрө алат. Адам баласын клондоо бир клетканы жаратууга шарт түзөт. Көптөгөн ислам окумуштуулары төмөнкү себептерден улам клондоо ыкмасына тыюу салынат деп айтышат: а) бул шарият тарабынан тастыкталган мыйзамдуу никеде урук менен овустан биригүү репродукциясынын негизги концепциясын бузат; б) бул шарияттын социалдык структурасын жана принциптерин бузат, тукумдун бузулушуна жана үй-бүлөлүк мамиленин урашына алып келет; в) клондолгон адамдар төрөлгөндөн соң же жашоосунда нормалдуу адам болооруна эч кандай кепилдик жок.

Клондоо: светтик жана исламдык биоэтиканын келечектүүлүгү

Батыштык перспективалар адам баласын клондоонун пайдалуулугун жогорку деңгээлде сынга алышат. Айрым сынчылар клондоо технологиясына байланышкан маселелерге тынчсызданышат. Кээ бирлери клондоо

үй-бүлөнү жана үй-бүлөлүк гармонияны бузат деп ишенишет. Исламдык биоэтика да бул позицияга каршы турат. Батыштык светтик биоэтикага ылайык, адам баласынын психологиясы дагы клондоону колдобойт. Албетте, ар бир адам өзүнүн келип чыгышына жана тарыхына кызыгат. Буга карабастан айрымдар клондоо адамдын жеке уникалдуулугун жоготот деп эсептешпейт. Кээ бирлери клондоо адам баласына эмес, кандайдыр бир объектиге ылайык дешет. Башкача айтканда, клондоо адам баласынын баалуулугун төмөндөтөт, себеби адам баласы өндүрүлүп чыгууда. Кээ бирлер адамдын баалуулугу анын жаралуу жолунда эмес, анын табиятында деп ишендиришет. Исламдык биоэтика клондоону Куранда айтылгандай ар бир жаралган нерсе түгөйлөрдөн болушу керек экендигине жооп бербейт деп санашат.

«Зыян келтирбе» - батыш биоэтикасынын негизги принциби. Сынчылар адам баласын клондоо жогорудагы принципке жооп берээринен шек санашат. Жыйынтыктап айтканда, батыштык светтик биоэтика клондоо ыкмасынын колдонулушун этикалык жактан туура деп табууга чечим чыгараардан мурда, клондоо технологиясынын ар кандай аспектилерин карап чыгып талкуулашууда. Бир жагынан алып караганда исламдык биоэтикада бул ыкманын колдонулушу талаштуу маселе болуп жатса да айрым окумуштуулар өздөрүнүн терс көз караштарын айтып келишет.

ТОГУЗУНЧУ БӨЛҮМ

Батыштык светтик жана исламдык биоэтиканын жардамчы репродуктивдүү технологияларга (АРТ) байланышкан перспективалары: жалпы салыштыруу

Бул бөлүмдө батыштык светтик жана исламдык этикалык көз караштар алардын философиялык өзгөрүүсүнө негизделген түрдө АРТнын салыштырмалуу изилдөөсү баяндалат. Биоэтика, мейли ал исламдык болсун, мейли батыштык светтик болсун, негизинен этика менен байланышат жана өмүр менен өлүмгө байланыштуу маселелерди чечүүдө айрым этикалык принциптердин сакталышында эки көз караш бири-бирине дал келет.

Алардын баштапкы айырмасы алардын эпистемологиялык башталышында жана метафизикалык деңгээлинде.

Биоэтика батышта пайда болгондугунан улам ал батыштын адеп-ахлактык принциптерин жана үрп-адаттарын чагылдырат жана бул дүйнөнүн башка бөлүгү үчүн тааныш эмес социалдык-маданий реалдуулук болуусу мүмкүн болгондуктан аларга таңууланбашы керек. Эпистемологиялык жактан батыштык светтик биоэтика адамды адеп-ахлактын стандарты деп эсептейт. Исламдык биоэтика болсо Кудайга багытталат.

Кайрымдуулук – батыштык светтик биоэтиканын гана эмес исламдык биоэтиканын дагы куралы болуп саналат. Исламдык биоэтикада кайрымдуулуктун медицинадагы мааниси ачык көрүнүп турат. Кандайдыр бир кырдаалдарга карабастан, дарыгерлерге пациенттин жыргалчылыгын биринчи орунга коюу сунушталат. Бирок «жакшылык» терминин чечмелөөдө батыштык светтик биоэтика менен исламдык биоэтиканын ортосунда кескин айырмачылык кездешет. Утилитарианизм тарабынан жалпы жакшылык түшүнүгү «көп сандагы адамдар үчүн чоң жыргалчылык» деп аныкталат. Бирок, ислам биоэтикасы жалпы жыргалчылыктын жакшылык экендигине кошулбайт, себеби бардык адамдар тамак-аш, суу, кийим-кечек, турак-жай сыяктуу жалпы жыргалчылыктарга ээ.

Биоэтиканын дагы бир маанилүү суроосу – «Ким чечет?». Исламдык биоэтика жеке эркиндикти жана автономияны баалаганына карабастан, батыштык светтик биоэтика менен исламдык биоэтиканын эркиндикке болгон көз карашында чоң айырмачылык бар. Батыштык светтик биоэтика эркиндикти абсолюттуу деп эсептесе, исламдык биоэтика эркиндикти салыштырмалуу деп эсептейт. Ислам жеке адамдын өзүн-өзү түшүнүүсү анын Жаратуучусун таанууга багытталаарын айтат. Аллахка ишенүү адам баласынын түшүнүгүнүн негизги булагы болуп саналат.

Коом жеке адамдан эмес, ааламдык гармониянын негизи болгон үй-бүлөлүк бирдиктен башталат. Чындыгында, ислам этикасында адам баласынын жашоосунун борборунда адам өзү эмес, анын үй-бүлөсү орун алган. Адам – социалдык катмардын мүчөсү. Мисалы, түгөйлөр тукумсуздук маселесине дуушар болгонун билген соң, аны кандай жол менен чечишээрин бири-бири менен кеңешишет, чечим жеке эмес чогуу кабыл алынат. Мындан сырткары чечим шарияттын негизинде гана кабыл алынуусу шарт. Органдарды ачуу жана аларды трансплантациялоо менен урукту чыгарып алуунун ортосунда айырма бар. Адамдын органын ачуу же трансплантациялоого макулдук берүү коомго пайда алып келет. Бирок өлгөн адамдын макулдугусуз анын уругун колдонуу башка иш. Эгерде донор көзү тирүү кезинде макулдугун берген болсо, өлгөн адамдын денесинин кандайдыр бир органын тирүү

адамдын денесине трансплантациялоого ислам уруксат берет. Бирок укук концепциясы милдеттерден көз каранды, себеби укук бар жерде, милдет да болот. Бул милдеттер жубайлар алдында, ата-эне алдында, балдар алдында, кененирээк алып карасак коом алдында жана мамлекет алдында болуусу мүмкүн. Батыштык светтик биоэтика адам баласына абсолюттук эркиндик берсе, исламдык биоэтика баардык эркиндик Аллахка гана таандык деп эсептейт. Бул эки келечектүү иш мерчемдин ортосундагы айырмачылыктардын жалпы көрүнүшү философиялык изилдөөлөрдүн табиятынын кескин бирдейлик эмес экендигин билдирет. Батыштык светтик биоэтика системалык аргументтер жана теория менен иш алып барса, исламдык биоэтика ачык түрдө иш алып барат. Ошол эле учурда айырмачылыктар абсолюттук контраст эмес, градустук деңгээлде гана экендигин да белгилей кетүү зарыл. Мусулмандар өздөрүнөн Куранды кандай түшүнөөрүн суроосу жана ой жүгүртүүсү керек. Мындан сырткары, башка маданияттар жана цивилизациялардагыдай эле, бөлүнүп калуу, атаандаштык жана кагылышуулар өз ара түшүнүшүү менен чечилет.

ОНУНЧУ БӨЛҮМ

Жыйынтыктоочу сөз

Медицинада биоэтиканы колдонууда көптөгөн көйгөйлөрдү жана маселелерди чечүүдө медициналык этиканын зарылчылыгын билебиз. Деонтология биоэтиканын теориясы катары негизги чындык жагдай менен кырдаалга карабастан анын ички табиятынан көз каранды экенин далилдейт. Андыктан, АИДди колдонуу мүмкүндүгүн исламдык биоэтика түгөйлөр ортосундагы зынаны алдын-алуу жана тукумду сактоо максатында эле эмес, адамдар ортосундагы жыныстык мамиленин таза сакталуусун көзөмөлдөө максатында да четке кагат. Албетте, мунун жыйынтыгы бала, ата-эне жана коом үчүн терс болот. Бул жерде анын алып келген пайда же зыянына карабастан, иш-аракеттин тууралыгына басым жасалат. Буга ылайык, адеп-ахлактык басым иш-аракеттин өзүнө эмес, андан келип чыгуучу жыйынтык менен натыйжага жасалат. Андыктан, жыйынтыгы пайда алып келе турган бардык иш-аракеттер адеп-ахлактык жактан туура деп эсептелет. Бирок исламдык биоэтика натыйжага келечектүү көз караш менен карайт. АИДдин пайдалуулугун эске алуунун ордуна исламий биоэтика жубайларга узак убакыт бою эмне жакшы экендигин эске алат. Андыктан

исламдык биоэтиканы окуп үйрөнүүдө мындан агылып чыккан түшүнүктөргө кеңири көз караш менен кароо керек. Батыштык биоэтика дагы аналогиялык түрдө үй-бүлөлүк байланыштын алсыроосуна, балдардын психологиясын тобокелге салуу, потенциалдуу ата-энелерге жана донорлорго кам көрөт. Бирок исламдык биоэтика жубайлык мамиленин таза экендигин, балдардын психологиясын тобокелге салуу, коомдогу потенциалдуу башаламандык жана башка кыйынчылыктар баланын төрөлүшүнүн пайдасынан да коркунучтуураак деп эсептейт.

Адамдын эмбриондук сөңгөктүк клеткаларын изилдөөнү талкууга алганда, исламдык биоэтика дагы, батыштык светтик биоэтика да аны өз пайдасына чечет. Суррогаттуу энелик маселесине келсек, исламдык биоэтика сырткы жана ички негизде өзүнүн жөнөкөй жана айкын тыюу салуусу менен айырмаланат. Батыштык светтик биоэтика бул ыкмага түз көз карашта. Клондоо ыкмасына токтоло турган болсок, батыштык светтик биоэтика бул маселеге каршы дагы, тараптуу дагы пикирге ээ. Исламдык биоэтика бул ыкманы көбөйүүнүн табиятына каршы деп санап, Аллахтын жолунан четте деген каршы пикирде.

Батыштык светтик биоэтика менен исламдык биоэтиканын репродуктивдүү медицинадагы байланышын эске алсак, каралып жаткан багытка ылайык философия салыштырмалуу да, салыштыргыс да боло алат. Исламдык үлгү батыштык келечектүү иш мерчемдин алкагынан сырткары жашоого мүмкүнчүлүк түзө турган, жан дүйнөнүн түшүнүгүнө жол ача турган айкын болгон эки чечимдин бирөөнү тандап алуу зарылдыгын сунуштайт.

Шармин Ислам Бангладештеги Түндүк университетинин, Жалпы билим берүү департаментинин профессору.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

1. П. Д. Симонс, Төрөлүү жана Өлүм: Биоэтикалык чечимдерди кабыл алуу (Филадельфия: Вестминстер басма сөзү, 1983), 157-б.
2. И. С. Тео, Тукумсуздук: Туура чечимди издөө (Сингапур: Times Books International, 1987), 15-б.
3. Этикалык ой жүгүртүүнүн мүнөзүн караңыз, Дж.Лэдд, «Этиканын милдети», В.Т. Райх (ред.), Философия Энциклопедиясы (NY: The Free Press, 1978), 1-том, 400–7-бб; жана этикалык ой жүгүртүү ыкмалары үчүн Х. Бродиге кайрылыңыз, Медицинадагы этикалык чечимдер (Бостон: Литтл, Браун жана Компания, 1976), 5-27-бб.
4. Т.А.Мэпс, Д. Де Гразия (ред), “Жалпы киришүү”, Биомедициналык Этика, 5-басылышы, (Нью-Йорк: McGraw-Hill, 2001), 1-55-бб.
5. В. Т. Райх, «Киришүү», Философия Энциклопедиясы, 6-б.
6. Р. Де Врис, “Кантип жардам бере алабыз? Социологиядан Биоэтиканын Социологиясына, Укук, Медицина & Этика журналы 2004, 32-том, 279-92-бб.
7. В. Франкена, Этика, 2-басылыш, (Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973),47-б.
8. С. М. Аль-Атгас, Ислам и секуляризм (Куала-Лумпур: Art Printing Works 1978), 14-б.
9. А. А. Маудуди, “Исламдык жашоо концепциясы” (2006), онлайн 22 март, 2006-ж <http://www.islam101.com/sociology/conceptLife.htm>.
10. О. Х. Казюле, “Оригиналдуулук жана заманбаптыктын ортосундагы медициналык юриспруденция. Ислам медициналык ассоциациясынын 5-илимий жолугушуусу, Малайзия, 28-29-май, 2004.
11. Х. Камали, Ислам юриспруденциясынын негиздери (Selangor Darul Ehsan: Pelanduk Publications 1989), 310-11-бб.
12. Ошол эле жерде 313-бет.
13. Ошол эле жерде 380-85-бб.
14. А. А. Якуб, The Fiqh of Medicine (Лондон: Та-На Publishers Ltd,2001), 43-б.

15. А. Хан, “Философиядагы Ислам изилдөөсү: маселелер жана көйгөйлөр», Ислам перспективасындагы изилдөө методологиясы (Куала Лумпур: Synergy Book International, 1999), 117-127-бб.
16. С. Г. Пост, “Репродуктивдик технологиялар”, Студенттер үчүн биоэтика: Биз эмне туура экендигин кайдан билебиз? Медицина, жаныбарлар укугу жана айлана-чөйрө маселелери (Нью-Йорк: Macmillan, 1999), 1-том, 177-99-бб.
17. Р. Мунсон, “Репродуктивдүү көзөмөл: жасалма уруктандыруу, жасалма уруктануу жана карын эне”, Р.Мунсон, Аракет жана ой жүгүртүү: Медициналык этиканын негизги маселелери, 5-басылыш, (Стемфорд: Wadsworth, 1996), 489-551-бб.
18. Анонимдүү, “Жасалма уруктандырууга Исламдын көз карашы (2005), <http://islamonline.net/fatwa/english/FatwaDisplay.asp?hFatwaID=76500>.
19. Юсуф-аль-Карадаби, Исламда адал жана арам. К. Эль-Хелбави, М. М. Сыдык, Ы.Шукр тарабынан которулган, (Куала Лумпур: Islamic Book Trust, 2001), 170-б.
20. Р. Мунсон, 1996, 489-551-бб.
21. Анонимдүү, OIC Resolution (2006), <http://www.islamibankbd.com/page/oicres.htm>.
22. Ошол эле жерде.
23. А.А.Мишаль, “Молекулярдык биотехнологиядагы клондошуу жана жетишкендиктер: Ислам шариат эрежелери”, FIMA Year Book 2002 (Исламабад: Federation of Islamic Medical Associations in collaboration with Medico Islamic Research Council (MIRC) Islamic international Medical College, 2002), 33-47-бб.

